

Arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta Stancija Blek kod Tara u 2008. g.

Archaeological Rescue Excavations of the Stancija Blek Site near Tar in 2008

Bartul Šiljeg

Primljeno/Received: 28. 05. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 06. 2009.

Arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta St Blek¹ donijela su nova saznanja o građevinskom sklopu koji je već prije definiran s tri glavne faze življenja. Na antičku vilu rusticu, koja je bila u privrednoj funkciji unutar porečkog agera, sjela je kasnoantička kula i dijelom iskoristila zidove ranije faze, a najočitiji ostaci kasnoantičkog doba su gljivasti otvor i crkva do kule. Srednjovjekovni dio se očituje u pronalascima pleterne ornamentike, stupića prozorskih otvora i zida. Radovima u 2008. godini definirani su prije otkriveni dijelovi zidova kule, a unutar jedne srednjovjekovne nadogradnje otkriven je sloj prve polovine 14. stoljeća, datiran mletačkom novcem i staklenim inventarom.

Ključne riječi: Stancija Blek, Tar, Poreč, antika, bizant, srednji vijek, staklo.

Key Words: Stancija Blek, Tar, Poreč, Antiquity, Byzantine, Middle-age, glass

Lokalitet je smješten na lijevoj strani ušća rijeke Mirne na nadmorskoj visini od 74 m. Nalazi se na plodnom zemljištu koje je u rimsko vrijeme iskorišteno za poljoprivrednu proizvodnju. Komunikacijski vezan na uvalu Tar, gdje će u srednjem vijeku nastati Novi Tar. Uvala Tar također je sjecište cestovnih komunikacija Poreč - Novigrad te one koja dolinom Mirne ide prema središnjoj Istri.

Dosadašnja povijesna saznanja donosi Gaetano Benčić (Benčić 2006, 324). Prvo spominjanje u srednjovjekovnim izvorima je u listini Otona II. iz 983. godine, koja spominje *praedium (...) Turrim quae est supra piscatione None. Praedium* graniči na jugu s Červarom, a na sjeveru s Novigradskim teritorijem, *Nigrignanum* (Benčić 2006, 324). Poslije se Tar u srednjovjekovnim izvorima spominje u više navrata, a važna je isprava iz 1286. u kojoj se po prvi put spominje Novi Tar. U njoj se zbog sukoba oko dobara porečke biskupije objavljuje izopćenje počinitelja otimača crkvenih dobara. Izvor potvrđuje posjedovanje *Turris Novae* i ostalih naselja, bez obzira što su u to vrijeme ta naselja

pod vlašću Venecije. (Benčić 2006, 325).

Arheološka arhitektonska obrada dana je 2006. g. u elaboratu *Progetto Torre. Relazione Preliminare della Campagna di Riliev* (Riavez 2006; Cuscito, Riavez 2008).

Vila rustica kao najraniji prepoznati oblik obitavanja na lokalitetu St Blek nalazi se u gušće naseljenom dijelu porečkog agera (Šonje 1982: 100, bilj. 1; Matijašić 1988: 66, 84-5). Tragovi arhitekture vile očuvani su u dijelovima zidova kule rađenih u tehnici *opus quadratum*. Najbolje su vidljivi na južnom zidu u unutrašnjosti očišćene središnje prostorije (kule) te na najjužnijem zidu građevnoga kompleksa koji nije doživio, prema očuvanom dijelu, nadogradnje. Vjerojatno će nakon istraživanja cijeloga kompleksa izaći na vidjelo još dijelova te najranije faze. U *Progetto Torre* donosi se niz sitnih nalaza koji ukazuju na funkcioniranje vile u razdoblju od 1. do 7. stoljeća. Na proizvodnju vina i ulja ukazuju očuvani ostacima preše i toševa koji su uzidani u kasnije zidove na istom prostoru ili su izbačeni s materijalom pri čišćenju dijela građevine. Velika količina ostataka amfora na širem području lokaliteta također ide u prilog intenzivnoj proizvodnji, ali i trgovini. Prije istražena cisterna istočno od građevine možda pripada cisterni za prikupljanje vina ili ulja. Okolica kule puna je ostataka, uglavnom grube keramike, građevne keramike tegula i imbreksa, što bi govorilo o većem kompleksu od danas vidljivih ostataka vile/kule. Obilazeći ovo područje iz ovog razdoblja prikupili smo dio brončane uljanice (nos), dio ručke staklene posude i nešto keramike grublje fature. Također, kojih stotinjak metara dalje našlo se na gromači cjelovitijih imbreksa pa je jedan uzet jer se na osnovi prikupljenih dijelova mogu odrediti sve dimenzije. Prema boji i fakturi vidi se nekoliko različitih izvora imbreksa (kanalica). Druga faza, kasnoantička, očuvana je u sjevernom zidu kule s karakterističnim otvorom u obliku gljive te dijelom zida oko vrta koji je građen u *opus incertum* tehnici. Ovom razdoblju pripada manja crkva na istočnoj strani građevnoga kompleksa. Iz prijašnjih istraživanja poznato je da je imala oltarnu pregradu i oltar (Bernčić 2006, 327). U ovogodišnjim istraživanjima smo otkrili dio manjeg stupa s ba-

1 Istraživanje je izvedeno u razdoblju od 8. do 22. prosinca 2009. Voditelj istraživanja je dr. sc. Bartul Šiljeg, znanstveni suradnik na projektu «Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkoga obrambenog sustava» (197-1970685-0683), voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan s Instituta za arheologiju u Zagrebu. Projekt je odobrilo Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa RH. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli: projekt Zaštita kulturnog dobra-Stancija Blek, a putem Zavičajnog muzeja Poreštine tj. kolege Vladimira Kovačića.

Arheološku stručnu skupinu činili su kolega Vladimir Kovačić te diplomirani arheolozi: Tea Rosić, Zrinka Serventi, Ana Konestra te apsolvirani arheolozi sa zadarskog odsjeka: Gorana Kušić i Siniša Pamić. Na terenu je radilo i pet radnika na ručnom iskopu, izdvajanju obrađenoga kamena i privremenoj zaštiti istraživanih dijelova lokaliteta. Novac je obradio dr. sc. Ivan Mirnik iz Arheološkog muzeja u Zagrebu kojem ovom prigodom zahvaljujem.

Svi radovi koje je Institut za arheologiju provodio na lokalitetu (arheološke i konzervatorske) u skladu su s prethodno ishodenom dozvolom (Klasa: UP I 612-08/08-08/31, Ur. broj: 532-04-14/11-08-02) od 03. prosinca, nadležnog Konzervatorskog odjela u Puli.

Sl. 1. Stube s ugrađenim stupom iz crkve

Fig. 1 Steps with an inbuilt pillar from the church

zom koji je mogao pripadati jednom od dva dijela crkve: bilo oltarnoj pregradi ili vjerojatnije mensi. Dio amfore sa češljastim urezivanjem, zabilježen i u prijašnjim istraživanjima, također pripisujemo istome razdoblju. Istraživanjima između kule i crkve potvrđen je pretpostavljeni spoj istočno i južnog zida kule. Uz istočni zid pronađeno je vatrište iz novijeg doba, kad je kula već odavno bila izvan funkcije, nastalo tijekom čišćenja građevine. Na tom zidu je otkrivena žbuka u kojoj su potezima alatke urezane fuge, a na kraju je bila obojana u bijelo. To ukazuje da je taj dio građevine u jednom trenutku bio zatvoreni prostor. Nedostatak nalaza koji bi kronološki odredili slojeve odnosno zidove, ne omogućuje neko određeno datiranje. Sa sjeverne strane sjevernog zida, a tik do istočne vratnice gljivastog otvora, otkriveni su ostaci dviju stuba koje su vodile na katove kule (sl. 1.). Uza sjeverni dio stuba očuvan je i dio zida zidanog istom žučkastom žbukom kao i stube i pritesanim kamenjem. Ova vrsta žbuke dosad nije zabilježena na zidovima kompleksa

Sl. 3. Vrta staklene boce *in situ**Fig. 3 Glass bottle neck in situ*

te su stube izgrađene u zasebnom građevinskom pothvatu. Vjerojatno su završavale na istočnom kutu sjevernog zida, gdje se na gornjoj niveleti naziru obrisi otvora. Upravo u ove stube je bio uzidan stupić iz crkve, a kako crkva ima i pleternog namještaja vjerojatna izgradnja stuba pada u srednji vijek, kad su zbog obnove crkve ili napuštanja njezini dijelovi mogli biti iskorišteni kao građevni materijal. Kako stube počinju točno kod gljivastog otvora, pretpostavljamo da su vrata funkcionirala u to vrijeme.

Osim definiranja pojedinih sekcija zidova, koji nisu bili jasni otprije u prostoriji na zapadnoj strani sjevernog zida kule (Cuscito, Riavez 2008:731, Tab. 1. br. 5), pronađen je sloj (sl. 2.) u kome se otkrilo četiri komada srebrenoga venecijanskog novaca druge polovine 13. st. i početka 14. st. To su denari (piccolo o denaro scodellato) triju duždeva: Lorenza Tiepola 1268.-1275. (CNI VII, 42,30), Giovannia Dandola 1280.-1289. (CNI VII, 51,41), dva primjerka i Pietra Gradeniga 1289.-1311. (CNI VII, 54,21). U istom sloju otkriveno je ostataka više staklenih posuda, uglavnom boca i čaša koje oblicima pripadaju 14. st., vjerojatno venecijanske provenijencije. Od boca

Sl. 2. Prostorija sa slojem 14. st.

Fig. 2 A room with a fourteenth-century layer

Sl. 4. Dno staklene boce
Fig. 4 Glass bottle bottom

su očuvani vratovi s diskoidnim proširenjem po sredini vrata te prema vani izvučenim rubovima (sl. 3.). Dna su konusno udubljena s prstenastim obrubom (sl. 4.). Čaše su s konično utisnutom sredinom dna. Stijenke su ravne ili spiralno narebrenene. Pojedine su ukrašene plavom niti na rubu. Ovakve čaše su standardni proizvod od kraja 13. stoljeća (Lazar 2003, 81). Zanimljiv je široki vrat posude sa širokim ravno izvrćenim obodom od bezbojna stakla, koji se možda može pripisati urološkim posudama (urinals). Te posude su se upotrebljavale od 13. do 17. st. u medicinske svrhe na način da su boja, miris i okus mokraćce poslužili za dijagnosticanje poremećaja odnosno bolesti. U sloju je nađeno i opeka manjih dimenzija koje su mogle služiti kao izolacija krušne peći ili ognjišta.

Nalazi iz ovog sloja su prvi konkretan dokaz življenja i funkcioniranja na lokalitetu u 14. st. Novac i staklo ukazuju na življenje bogatijeg sloja u kuli jer staklo u 14. st. spada u luksuznu robu. Dakle, Stari Tar funkcionira istodobno s Novim Tarom i vjerojatno u to doba upravitelj ovog dijela Poreštine prebiva u kuli u Starom Taru.

Literatura

- CNI VII, CORPUS nummorum italicorum, VII. Veneto (Venezia - parte I - Dalle origini a Marino Grimani). Roma, 1915.
- Bencic, G., Malaguti, C., Riavez, P., 2006., Progetto Torre. Relazione Preliminare della Campagna di Rilievo, Pula.
- Cuscito, G., Riavez, P., 2008., Torre di Parenzo. Risultati delle analisi architettonico/stratigrafiche, Archaeologia Adriatica Vol. 2 No. 2, Zadar, 727-737.
- Bencic, G., 2006., Nastanak Tara – Od kule do naselja, u (ur. Ratkovic, D.) Tar, Frata, Vabriga - kulturna baština, Pučko otvoreno učilište Poreč - Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 323-335.
- Gasparetto, A., 1975., La verrerie Venetienne et ses relations avec le levant Balkanique au moyen age, u Srednjovjekovno staklo na Balkanu (V-XV vek), Beograd, 143-156.
- Lazar, I., 2003., Medieval Glass in Slovenia-Some Principal Forms, Beitrage zur Mittelalterischearchaeologie in Osterreich 19, Wien, 81-89.
- Matijašić, R., 1988., Rimski ager Pule i Poreča, Zagreb.
- Šonje, A., 1982., Crkvena arhitektura zapadne Istre, Pazin.

Summary

Archaeological rescue excavations at the St Blek site engendered a new understanding of the previously defined construction complex, with three main stages of living. A tower was constructed in Late Antiquity atop a villa rustica from an earlier period of Antiquity in the Poreč ager. The tower partially used the walls from the earlier stage. The most obvious remains of Late Antiquity are a mushroom-shaped door and the church near the tower. The medieval portion is evident in finds of braidwork ornaments, pillars in window openings and the walls. In excavations conducted in 2008, the previously uncovered parts of the tower walls were defined. On the northern side of the northern wall, in the immediate vicinity of the eastern doors with a mushroom-shaped door, the remains of two stairs were discovered that led to the tower's upper floors (Fig. 1). Along the northern part of the wall was preserved. It was made of the same yellowish mortar as the stairs, as well as dressed stone. This kind of mortar has not been identified on the walls of this structure, and the steps were built in a separate construction phase. It is precisely into these stairs that the pillar from the church was built. As the stairs commence precisely from the mushroom-shaped door, it is assumed that the door functioned at that time. Apart from defining the single wall sections that were not clear from before, in the room in the western side of the northern tower wall (Cuscito, Riavez 2008, 731, Plate 1. No. 5) a layer (Fig. 2) was found in which four silver Venetian coins from the second half of the thirteenth and early fourteenth centuries were found. These are the denari (piccolo o denaro scodellato) of three doges: Lorenzo Tiepolo (1268-1275), Giovanni Dandolo (1280-1289), two pieces, and Pietro Gradenigo (1289-1311). In the same layer, the remains of several glass bottles were unearthed, mostly bottles and glasses that – based on their shapes – belong to the fourteenth century, and are probably of Venetian origin. The bottle's necks were preserved with a discoid extension in the middle of the necks and with rims outward (Fig. 3). The bottoms are inverted in the shape of a cone, with ring-shaped rims (Fig. 4). The middles of the glass bottoms are conically imprinted. The walls of beakers are straight or spirally ribbed. Some are decorated by a blue thread on the edge. Such glasses are a standard product of the late thirteenth century and the entire fifteenth century (Lazar 2003, 81). Also interesting are the broad necks of vessels with a broadly and flatly inverted rim made of colourless glass, which may be defined as urological vessels (urinals). These vessels were used from the thirteenth to seventeenth centuries for medical purposes.

The finds from this layer are the first genuine experience of fourteenth century life and economy at the site. The coins and glass suggest that a richer class lived in the tower, since in the fourteenth century glass was a luxury good. Thus, Stari Tar (Old Tar), functioned simultaneously with the Novi Tar (New Tar), and probably at this time the administrator of this part of the Poreč region lived in the Stari Tar tower.